сурәтли. Гомумән, ана образы аша һәр чорның асылы, рухи-әхлакый кыйммәтләр системасы ачыла. Ана образы тудыручы, саклаучы һәм яклаучы буларак гәүдәләнеш таба. Язучының шигырь-поэмаларында бу образ бөтен тулылыгы, эчке матурлыгы, мөлаемлыгы белән ачыла. Ул әсәрләрдә М.Мирзаның анасына булган иң изге хисләре, йөрәктән кайнап чыккан кичерешләре, уй-хыяллары чагылган.

Әдәбият

1. Мөхәммәт М. Кәккүк тавышын санадым...: шигырьләр, поэмалар / кереш сүз авторы Р. Мингалим. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1994. – 107 б.
2. Мөхәммәт М. Киек каз юлында: шигырьләр, газәлләр, поэмалар / кереш сүз авторы М. Вәли-Барҗылы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2003. – 300 б.
3. Мөхәммәт М. Турайгыр: шигырьләр, поэмалар / кереш сүз авторы Г.Гыйльманов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1998. – 168 б.
4. Юнысова А. Уйчан шигырьләр // Ватаным Татарстан. – 2003. – 14 ноябрь.
5. http://matbugat.ru/

Габидуллина Фарида Имамутдиновна,

к. филол. н., доцент кафедры татарской филологии,
Елабужский институт К(П)ФУ,
г.Елабуга, Республика Татарстан, Россия
e-mail: farida-vip@mail.ru

УДК 821.512.145.

ХӘЗЕРГЕ ТАТАР ӘДӘБИЯТЫНДА КАТНАШ НИКАХ ТЕМАСЫ

ТЕМА СМЕШАННЫХ БРАКОВ В СОВРЕМЕННОЙ ТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

THE TOPIC OF MIXED MARRIAGES IN TATAR LITERATURE

Аннотация. В статье на примере творчества современных писателей Т.Галиуллина и Р.Зайдуллы рассматривается тема смешанных браков.

Ключевые слова: татарская литература, семья, герой, тема, нация.

Abstract. This article deals with the topic of mixed marriages on the basis of literary works by modern Tatar writers - T. Galiullin and R.Zaidulla.

Keywords: Tatar literature, family, character, theme, nation.

Мәгълүм булганча, катнаш гаиләдә, кагыйдә буларак, аңлашу-аралашуда бердәнбер тел булып рус теле кала. Әйтик, рус-татар (татар - әни), рус–чуаш (чуаш - әни) һ.б. кушылган гаиләдә рус теле хакимлеге күзәтелә. Нәтиҗәдә, нигездә балалар бары тик шушы тел мохитендә тәрбияләнәләр. Аларның татар, чуваш, мари... халык мәдәнияте белән элемтәсе бөтенләй булмый, йә инде ташка үлчим дәрәҗәсеннән узмый. Бу – бер милләт вәкиле буларак үзеңне юкка чыгару дигән сүз. Катнаш гаилә төзүгә каршы килүчеләрне нәкъ менә күп телләр урынына бер тел, күп милләтләр урынына бер милләт калу проблемасы борчый. Алар яхшы беләләр: җирдә бары бер төсле чәчәк, бер төр үсемлек калса, табигать, җир йөзе никадәрле ярлы, хәерче булыр иде. Катнаш гаиләләрнең күпчелеге бүгенге көндә әнә шул бертөрлелекне тудыра.

Әлбәттә, бу мәсьәлә күп кенә язучыларыбызны да борчый һәм аларның әсәрләре нигезенә ята. Х йөз башында әлеге теманы милли әдәбиятыбызның классигы Г.Исхакый (1878-1954) да яктырта. Милли моңны, телне бала әнисеннән ишетә. Сабый милли рухта үссен өчен, аны милли мохит, милли йолалар, милли традицияләр нигезендә тәрбияләргә кирәк. Шушы хакыйкатьне аңлап, Г.Исхакый «Ул әле өйләнмәгән иде” (1916) повестен иҗат итә. Повестьның төп герое – Шәмси укымышлы, рус мәдәнияте йогынтынтысында тәрбияләнгән егет, бернинди икеләнү кичермичә, рус хатыны белән аралаша башлый. Соңыннан, Анна Васильевна балага узу сәбәпле, яшьләр өйләнешәләр. Әмма ничек кенә яхшы яшәргә тырышсалар да, рухи яктан Шәмси белән Анна арасында үтеп чыга алмаслык упкын хасил була. Гасырлар буе буыннан-буынга күчкән милли хис, дини йогынты аларның һәр икесенең эчке халәтен бер генә минутка да күздән ычкындырмый: “Ул тагы тора бирде. Тагы шул тормышка керә бирде. Тагы, хөррияте диния була бит дип, үзен юата килде” [3, б.416]. Г.Исхакый дини, милли каршылыкларга нигезләнеп корылган гаиләнең фаҗигага илтүен әнә шулай сурәтли.

Хәзерге татар әдәбиятына әлеге тема Ф.Латыйфи, Р.Зәйдулла, Т.Галиуллин, А.Хәлим, Т.Миңнуллин һ.б. әдипләребез иҗатында дәвам иттерелә. Яраткан әдибебез Т.Галиуллинның «Кияү» (1994) повестенда да әлеге мәсьәләнең үзәктә булуын күрәбез. Әсәр өйләнү-тормыш итә башлау вакыйгаларын кабатлау кебек сюжет сызыгына корылган. Повесть Сәгыйрьне икенче хатыны Әсма ташлап китүе белән башлана. «Димәк, ул янәдән карт буйдак булып калды. Икенче хатыны да ташлап китте. Иртә уңмаган кич уңмас, ди шул халык. Бәхетсезлек беренче өйләнүдән башланды» [1, б. 6]. Вакыйгалар үзәгендә Аксубай ягында туып-үскән мишәр малае Сәгыйрь. Егет хәрби хезмәткә Украинага, Львов шәһәренә билгеләнә. Ул тәртипкә тиз күнегә, әмма спорт уеннарын кыен үзләштерә. Иң авыры – «кәҗә»не сикереп чыгу була. Шулай беркөнне ул «кәҗә»не ялт итеп үтсә дә, коры җиргә йөзе белән кадала. Борыннан кан ага башлый. Шул вакытта аның янына физкультура техникумын тәмамлаган, мәдәният сараенда тренер булып эшләүче яшь кыз Светлана килеп чыга. Ул егетне борыннан аккан канны туктатырга дип үз өенә чакыра. Кызның әнисе – Феоктиста Петровна, әтисе исә – Биктимер ага, Себер татарларыннан, майор дәрәҗәсендәге бер кеше. Яшьләрнең шул рәвешле танышып китүләре, алга таба даими очрашуларга әйләнә. Әлеге гаиләдә Сәгыйрь «кияү» исемен ала.

Светлана аны яратуы, авылда яшәргә, татарча өйрәнергә риза булуы турында туктаусыз исенә төшереп тора һәм өйләнешергә тәкъдим итә. Сүз дә юк, Сәгыйрь кызны үлепләр ярата. «Татарча ләм-мим бер сүз белмәсә дә, яртылаш безнең халык каны гөрли бит үзендә» [1, б.11] – дип, үз-үзен тынычландырырга тырыша егет. Беркадәр вакыттан соң яшь гаилә Казанга кайта. Ике арада бәхәс чыкмасын дип, балаларына дөньякүләм таралган исемнәр кушалар: Карл белән Ромео. Әлбәттә, исем кушарга мулланы да, попны да чакырып торуның кирәге булмый. Шулай итеп, ир белән хатын арасында аңлашылмаучанлыклар бөреленә башлый: «Мәгәр татар рухында авылда тәрбия алган Сәгыйрь шул елларда җиде тәмугъ утларын күрде. Эш шунда: ул үзе татар халык җырларын, моңын, көен өзелеп ярата. Светага рок музыка, очкынлы, ялкынлы негр биюе кирәк. Сәгыйрьнең кайнар токмачны телен яндыра-яндыра, өрә-өрә ашап, тезгә тезне терәп, туган телендә гөрләшеп утырасы килә. Байконурда туган ханымның исә камыр салырга, бәлеш, гөбәдия түгел, гадәти шулпа пешерергә дә теләге юк. Хатыны да, балалары да Сәгыйрьнең туган телен өйрәнергә теләмәде, аңа ихтыяҗ да юк иде ул чорда. Урыс теле үзенә галәм күләмендә аралашу чарасы булуны дәгъва иткән, совет халкы дигән гыйфрит милләт ясау дәверендә үсте малайлары» [1, б.20]. Биктимер агай вафат булгач, Феоктиста Петровна үзе генә кала һәм Светлана балаларын алып әнисе ягына китә. Шул рәвешле Сәгыйрь ялгыз кала. Яңадан гаилә кору фикереннән кире кайтырга уйласа да, туганнары Сәгыйрьне ялгыз яшәтәселәре килмәгәч, өйләндерәләр. Ләкин, ни кызганыч, гаилә бәхете озак дәвам итми. Әсәрдәге вакыйгалар күрсәткәнчә, катнаш никах яхшылыкка китерми. Сәгыйрь белән Светлананың төрле милләт вәкилләре булу сәбәпле, аларда дини, рухи бердәмлекнең юклыгы гаилә фаҗигасенә китерә. Ата-ана арасындагы аңлашылмаучанлык, һәрдаим кабатланган ызгыш-талашлар, тавыш-гауга балаларның тәрбиясез булып үсүләренә дә этәргеч була.

Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Р.Зәйдулла татар укучысына күпкырлы эшчәнлеге белән таныш. Үткен каләмле язучы татар халкының үткәне, бүгенгесе, дин, тел, мәдәният һәм милләт алдында килеп баскан бик күп проблемаларга беренчеләрдән булып игътибар итә һәм аңа үз мөнәсәбәтен белдерә. Галимә Д.Заһидуллина фикеренчә, Р.Зәйдулла «образлылык ягыннан, бигрәк тә символлар белән яратып эш итүче иҗатчы» буларак та билгеле [4, б.205]. Р.Зәйдулланың “Сөембикә” һәм “Алла” хикәяләре дә катнаш никах проблемасын яктыртуга багышланган. Язучы «Сөембикә» хикәясендә милләт инкыйразын катнаш никахлар белән бәйли. Якыннары «юк» сүзен өзеп әйтә алмаган өчен генә әрмәнгә кияүгә бирелеп, читтә яшәргә мәҗбүр Сөембикә татар тарихының хурлыклы сәхифәләре белән тоташа. Бу очракта ул татар ханбикәсе Сөембикә исемен уйнату, аллюзия алымы гына түгел. Исем символга әверелә. Чөнки ханбикә һәм әрмәнгә биреп җибәрелгән авыл кызы язмышлары уртак. Нәтиҗәдә, ул милләт символы кебек аңлашыла. Язучының әсәр буйлап таралган фәлсәфи гомумиләштерүләре әлеге мәгънәнең дөреслеген дәлилләп тора [4, б. 205].

Сөембикә – тыйнак,чибәр кыз. Аларның авылларына шабашкага эшкә килгән Арсен исемле әрмән егетенең аңа күзе төшә һәм ул, бар көчен куеп, кызны үзенеке итәргә тырыша: «Әрмән дигәнең тоткан җирдән сындыра торган халык” [5, б.205]. Бригадир Рафик (татар авылында озак яшәгән әрмән) белән бергә Сөембикәнең әтисенә яңа өй салырга вәгъдә итәләр һәм моның өчен кызын Арсенга кияүгә бирүен сорыйлар. Әрмәннәрнең яхшы, бай яшәвенә ышанган Йосыф карт, әлбәттә, ризалаша. Әмма әйткән сүзләрне тормышка ашыручы гына табылмый: “Арсен Сөембикәне иленә алып китә” [5, б. 205] һәм татар кызы туган ягына башка бер мәртәбә дә кайтмый.

Күп еллар үткәч, “Каф таулары артына” ашлык илтергә барган авылдашы, әтисе Йосыф язып җибәргән хатны тапшыру өчен, Сөембикә яшәгән йортка килә. Кара күлмәктән, башына кара яулык бөркәнгән хатынны танымыйча тора: “Аның йөзе дә кучкылланып киткән, борыны да озынаеп калган шикелле. Әйе, әйе Шалпы авылының Сөембикәсе әрмән хатыннарына охшый башлаган иде...” . Ире турында сорагач, “Карабахта ул. Бер ел инде хәбәре-хәтере юк” [5, б.209] – дип, коры гына җавап кайтара һәм өенә кереп югала.

Әлбәттә, мондый никахның тотрыксыз буласы билгеле. Сюжеттан күренгәнчә, Сөембикәгә аеруча авыр, ул бәхетсез. Тыйнак, матур татар кызының “әрмән хатыннарына охшый баруы” җанны тетрәндергеч хәл. Моңа автор да басым ясый, ул катнаш никахның аяныч нәтиҗәләргә китерүен ачык тасвирлый. «Сөембикә»гә деталь буларак килеп кергән тычкан – авылдаш тычкан, ялгыш табан астына эләккән җан иясе – әсәрнең исеменә чыгарылган үзәк образны тагын да көчәйтә. Ә инде хикәянең соңгы җөмләсендә кулланылган «үксез ил» тезмәсе үз балаларын җәлләмәгән, үз сүзен өзеп әйтә алмаган өчен милләтебезгә рәнҗү, кара тамга булып яңгырый [4,б.205].

Язучының «Алла» хикәясендә дә катнаш никах темасы дәвам иттерелә. Д.Заһидуллина билгеләп үткәнчә, әлеге әсәрдә символ итеп алынган атның Алла исемле булуы киная алымы ярдәмендә бирелә. Хикәядә рус хатынына өйләнгән Ахияр язмышы милләт фаҗигасе кебек күзаллана. Әсәр башында автор хуҗаның атка мөнәсәбәтен тәфсилләп тасвирлый. “Хуҗасын танып, аранда ат пошкырды. Ахияр, арата аша үрелеп, атның муенын сыйпады, бирчәйгән бармакларын аның калын ялына батырды... Ахияр сөеНеченнән көлеп җибәрде. Алла да... үзенең мәхәббәтен, тугрылыгын белгертергә теләп, йомшак, җылы иреннәрен хуҗасының кырынмаган йөзенә тидерде...”[5,183]. Егет атны Пермьнең Урда авылыннан, үзе эшләгән җирдән алып кайта. Бу вакытта ирләр, егетләр урыс арасында читтә эшли торган булалар. “Күбесе анда ялгыз марҗаларга йортка керәләр... Ахияр да Урда авылының Валя исемле бер кызына ияләште”[4, б.186]. Кыз аны яратуын, аңа кияүгә чыгарга теләвен белдерә, авылга яшәргә кайтырга ризалаша. Әмма Тиреследә татарлар арасында Валя озак тора алмый, улы Петрны алып, кире Урдага кайтып китә. Ахияр ике ут эчендә кала. Ахыр чиктә, хатын хакына иманын – Алласын җуйган ир, рус арасына китәр өчен, иң кадерле җан иясе – атын Алланы сугымга сата. Алла (Илаһи) – Алла омонимнары бер-берсен көчәйтеп-үстереп килә. Әсәрдә катнаш никахлар кеше өчен изге нәрсәне дә аямый дигән фикер белдерелә. Хикәя оста каләм белән язылган. Анда ат асраугa бәйле, совет властена тәнкыйди бәя дә, татар милләтенең Рәсәйдәге урынын күрсәтү дә чагылыш тапкан. Башка хикәяләрендәге кебек үк, монда да язучы детальләрне кулану да көчле. Малайга исем кушу детале, руска өйләнгән егетнең исемен «җуюы»н аңлавы (җыр вакыйгасы) тәэсирле сурәтләнә. Татар иренең әкренләп үз позицияләреннән чигенә баруы (исем кушу, рус авылында яшәп калу, баланы чукындыру һ.б.) Г.Исхакыйның «Ул әле өйләнмәгән иде» повесте белән аваздаш, чөнки ике әсәрнең дә геройлары тормышында охшашлык зур [4,б.205].

Катнаш никахлар кебек акрын гына милләтебезне инкыйразга алып баручы вакыйгаларны тасвирлап, әдипләребез милләтебез язмышына битараф булмаска, хәтта һәр кешенең үз шәхси эше генә булып күренгән кемгә өйләнү, кияүгә чыгу мәсьәләсенә дә үтә җитди, милләт язмышы югарылыгыннан карап, хәл итәргә чакыра. Монда халкыбызның таянычы булырдай гореф-гадәтләребез бар, ди алар. Милләтебез нәкъ менә шушы гореф-гадәтләребезгә нигезләнгән югары әхлак кагыйдәләренә тугры калганда гына үзен саклап кала алачак.

Әдәбият

1. Галиуллин Т. Мәкер: повестьлар һәм хикәяләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2008. – 302 б.
2. Габидуллина Ф.И. Образ в татарской литературе // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. Ч. I. № 9 (39). 2014. – С. 32-34.
3. Исхакый Гаяз Әсәрләр. 15 томда. 2 том. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1999. – 462 б.
4. Заһидуллина Д. Яңа дулкында (1980-2000 еллар татар прозасында традицияләр һәм яңачалык) – Мәгариф.– 2006. – 255 б.
5. Зәйдулла Р. Ил: хикәяләр, әдәби-публицистик мәкаләләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1999. – 335 б.

Гайнуллина Гульфия Расилевна,

к. филол. н., доцент кафедры татарской литературы,
Институт филологии и межкультурной коммуникации им. Льва Толстого К(П)ФУ
г.Казань, Республика Татарстан, Россия
e-mail: gulfiarasilevna@mail.ru

УДК 81’373

Ә.ЕНИКИ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДА С.СӘЙДӘШЕВ ОБРАЗЫ

ОБРАЗ С.САЙДАШЕВА В ПУБЛИЦИСТИКЕ А.ЕНИКИ

THE IMAGE OF S. SAIDASHEV IN THE PUBLICISM OF A. ENIKI

Аннотация. В статье сделана попытка рассмотрения публицистики А.Еники в ракурсе отношения к национальной культуре. Образ первого татарского профессионального композитора Салиха Сайдашева запечатлен в повести писателя «Воспоминания Гулендем», а также в статьях, посвященных истории написания повести, личности С.Сайдашева. В статьях А.Еники ставит проблему увековечения имени великого сына татарского народа.

Ключевые слова: публицистика, повесть, музыка, композитор

Abstract. The article is an attempt to address publisism of A. Eniki from the perspective of the national culture. The Image of the first professional Tatar composer Salih Saidashev is depicted in the writer’s novel “Memories of Gulendam”, and in articles devoted to the history of writing the story and the personality of Salih Saidashev. In articles